

ПРОБЛЕМИ ТЕОРІЇ ТА ПРАКТИКИ ПІДПРИЄМНИЦТВА

УДК 338.439.5

О.Г. Мордвінов

доктор наук з державного управління, професор

І.О. Мордвінова

старший викладач
Класичний приватний університет

ТЕНДЕНЦІЇ АГРОВИРОБНИЧОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ФЕРМЕРСЬКИХ ГОСПОДАРСТВ ЗАПОРІЗЬКОЇ ОБЛАСТІ

У статті здійснено аналіз структури посівних площ та урожайності сільськогосподарських культур, виробництва та реалізації рослинницької і тваринницької продукції у фермерських господарствах Запорізької області. Проведено порівняння результатів їхньої агровиробничої діяльності з господарствами суспільного сектору та особистими селянськими господарствами. Обґрунтовано основні шляхи посилення ролі фермерства у виробництві сільськогосподарської продукції.

Ключові слова: фермерське господарство, агровиробнича діяльність, урожайність, виробництво продукції, виробнича спеціалізація.

I. Вступ

Фермерство – ефективна організаційна форма сільськогосподарського виробництва. Завдяки йому в Західній Європі, США та інших розвинутих країнах забезпечено продовольчий достаток. Більше того, тут гостро стоїть проблема перевиробництва багатьох видів сільськогосподарської продукції, і зусилля держави часто спрямовуються на скорочення обсягу їх виробництва.

Але щоб досягти такого результату, потрібно створити для фермерства сприятливе економічне середовище та надати надійну державну підтримку, чого якраз і не вистачає в Запорізькій області і в Україні загалом. Тому в період становлення фермерського укладу більшою мірою виявились не позитивні риси фермерських господарств, а їх недоліки та проблеми. Підстави для такого висновку дають результати порівняльного аналізу агровиробничої діяльності фермерських господарств з іншими формами господарювання на селі.

II. Постановка завдання

Мета статті – дослідити структуру посівних площ та урожайність сільськогосподарських культур, виробництво та реалізацію рослинницької і тваринницької продукції у фермерських господарствах; порівняти результати їхньої агровиробничої діяльності з господарствами суспільного сектору та селянськими господарствами; виявити проблеми та обґрунтувати основні шляхи поси-

лення ролі фермерства у виробництві сільськогосподарської продукції.

III. Результати

В обстежених статистичними органами фермерських господарствах Запорізької області у 1992 р. працювало 776 осіб, причому близько 40% з них залучалося на період сезонних робіт.

Зі зростанням кількості фермерських господарств збільшувалась і кількість працюючих у них. Так, у 2010 р., за даними Головного управління статистики в Запорізькій області, кількість працюючих у фермерському секторі досягла 6159 осіб. Від загальної кількості працівників фермерських господарств власники цих господарств та члени їх сімей становили 43,5%, наймані працівники – 56,5%. 3-поміж усіх зайнятих у фермерстві жінки становлять 26%. Кількість зайнятих осіб у розрахунку на 100 га сільгоспугідь у фермерських господарствах області становила 2 особи.

Крім зафіксованих у реєстраційних документах членів фермерських господарств, які їх створили, та найнятих згідно з оформленими договорами працівників, у їх роботі дуже часто беруть участь й інші особи, юридичні відносини з якими не встановлюються, тому фактично у фермерських господарствах працює більша кількість людей, ніж фіксується офіційною статистикою. Передусім, ідеться про членів родин та родичів, які допомагають вести господарство і правовідносини з якими не завжди встановлюються.

Така ситуація із зайнятістю певною мірою впливає на виробничу діяльність фермерських господарств. Фермери Запорізької області переважно спеціалізуються на виробництві зернових, технічних та овочево-баштанних культур і мало займаються кор-

мовиробництвом. Задля власної вигоди або через необхідність вижити вони, насамперед, вирощують найприбутковіші культури – озиму пшеницю, ячмінь, гречку, соняшник, баштанні (табл. 1).

Таблиця 1

Структура посівних площ сільськогосподарських культур у фермерських господарствах Запорізької області в 1995–2010 рр., %

Культура	Рік			
	1995	2000	2005	2010
Зернові та зернобобові культури	57,2	52,2	53,8	54,4
у тому числі				
пшениця	14,6	19,0	27,4	32,5
ячмінь	29,4	20,1	20,8	17,5
кукурудза на зерно	0,9	5,6	2,6	2,2
Технічні культури	33,7	42,0	44,3	44,0
у тому числі				
олійні культури	32,9	41,8	44,1	43,9
з них соняшник	32,6	40,6	42,9	39,4
Картопля та овоче-баштанні культури	6,0	3,2	0,8	0,6
у тому числі				
картопля	0,1	0,0	0,0	0,0
овочі	1,7	0,7	0,4	0,2
Кормові культури	3,1	2,6	1,1	1,0
у тому числі				
кукурудза на силос і зелений корм	0,9	0,6	0,1	0,1
однорічні трави	0,9	0,6	0,2	0,1
багаторічні трави	0,6	0,5	0,4	0,2
Уся посівна площа	100,0	100,0	100,0	100,0

Примітка: таблицю складено за даними [1; 2].

За структурою посівних площ фермерські господарства відрізняються від інших агроформувань. Суспільні господарства займають великі площі під кормові культури, тому порівняно з фермерськими господарствами, частка інших груп культур у них нижча. В особистих селянських господарствах більше ніж половину посівних площ відводять під картоплю й овочі. Порівняно з фермерськими господарствами, вони також мають і вищу частку кормових культур. Стосовно ж інших груп сільськогосподарських культур, то більшу їх вагу у посівній площі мають фермери. Особливо відчутною є перевага останніх за технічними культурами.

Половину оброблюваних площ фермери засівають озимою пшеницею і ячменем. Динаміка часток зазначених культур у структурі загальної посівної площі мала протилежний напрям: питома вага посівів пшениці у 1995–2010 рр. зросла з 14,6 до 32,5%, тоді як частка ячменю за цей самий період знизилась з 29,4 до 17,5% (див. табл. 1).

Головними технічними культурами фермерського сектору, як і сільського господарства області в цілому, є олійні культури, передусім, соняшник. Його посіви у структурі посівних площ фермерських господарств зросли з 32,6 до 39,4%.

Частка картоплі та овоче-баштанних культур у загальних посівах сільгоспкультур знизилась у 10 разів і останніми роками стабілізувалась на рівні 0,6%. Трудомісткість виробництва картоплі й овочів, а також

низькі ціни на цю продукцію, порівняно із зерновими і технічними культурами, є основними причинами скорочення їх посівів у фермерських господарствах.

Фермерам виділено не кращі за якістю землі. До того ж вони мають обмежені можливості для придбання добрив, засобів захисту рослин, сортового насіння, технічних засобів для догляду за посівами та збирання врожаю. Крім того, чимало фермерів намагаються не показувати у звітах про господарсько-фінансову діяльність весь валовий збір, побоюючись підвищення податкового тиску та обмежень у вільному розпорядженні вирощеною продукцією. Через це частка фермерських господарств у валовій продукції аграрної сфери області залишається ще низькою, хоча й має тенденцію до зростання, а урожайність більшості сільськогосподарських культур є нижчою, порівняно з іншими категоріями господарств. Проте варто відзначити, що з роками урожайність сільгоспкультур у фермерському секторі Запорізької області зростає (табл. 2).

Суперечливо проходить у фермерському секторі й розвиток тваринницьких галузей. Його частка у виробництві тваринницької продукції залишається невеликою – на рівні 5–6%.

На 1 січня 2011 р. поголів'я великої рогатої худоби у фермерських господарствах становило 0,78% від загальнообласного показника, поголів'я свиней – 3,71%, овець та кіз – 3,99%, птиці усіх видів – 0,37%.

**Урожайність сільськогосподарських культур
у фермерських господарствах Запорізької області, ц/га**

Культура	Рік			
	1995	2000	2005	2010
Зернові та зернобобові	11,7	12,1	21,4	20,7
у тому числі				
пшениця	13,6	14,1	27,9	23,1
ячмінь	12,1	10,6	13,9	15,4
кукурудза на зерно	16,2	14,1	22,2	30,3
Цукрові буряки	97,3	100,7	167,5	–
Соняшник	9,8	9,1	12,8	12,7
Картопля	48,8	63,9	94,9	106,9
Овочі	58,4	51,5	111,2	93,3
Плоди та ягоди	–	0,8	7,4	22,9

Примітка: таблицю складено за даними [1; 2].

Якщо відстежувати темпи зміни поголів'я худоби та птиці у фермерських господарствах Запорізької області, то однозначно встановити темпи зростання чи складу неможливо. Пов'язано це з тим, що в різні роки зміна відбувалася по-різному. Пов'язано це було, насамперед, з ринком збуту виробленої продукції тваринницького походження, із закупівельними цінами на цю продукцію, експортно-імпортною політикою держави щодо продукції тваринництва. Важливу роль у цьому відіграла і допомога держави у вигляді дотацій на підтримку галузі. Проте остання суттєво на ситуацію не вплинула, тому тваринницька галузь і тепер залишається збитковою не лише для фермерського сектору області, а й для України в цілому.

На початок 2011 р. у фермерських господарствах Запорізької області утримувалося 853 голови великої рогатої худоби (загальна кількість фермерських господарств становила 2710 од.), свиней – 13 738, овець та кіз – 1849, птиці всіх видів – 11,3 тис. голів. Порівняно з 2009 р. відбулося збільшення кількості поголів'я свиней на 15,9%, овець і кіз – на 13,7%, але поголів'я великої рогатої худоби скоротилося на 2,8%, птиці усіх видів – на 3,3%.

Фермерськими господарствами в 2010 р. вироблено 1015 т м'яса в живій вазі (на 15,2% більше, ніж у 2009 р.), 954 т молока (на 3,2% менше), 83 тис. шт. яєць (на 59,0% менше).

Найкраще розвинуто тваринництво у фермерському секторі Василівського, Запорізького, Мелітопольського, Оріхівського та Чернігівського районів, а в таких районах, як Великобілозерський, Веселівський, Гуляйпільський, Пологівський, Розівський та Якимівський у фермерських господарствах зовсім не утримується худоба та птиця.

Порівняно з іншими категоріями господарств, фермери мають найменші показники територіальної концентрації виробництва тваринницької продукції. Головною причиною цього є низька концентрація поголів'я худоби і птиці у фермерських господарствах та висока частка господарств, які утримують

його взагалі, а отже, і не виробляють тваринницьку продукцію.

Фермерство області зорієнтоване на виробництво товарної продукції, але за рівнем товарності поступається сільськогосподарським підприємствам суспільного сектору. У суспільному секторі традиційно вищою є товарність тваринництва, у структурі реалізації сільськогосподарської продукції фермерських господарств переважають продукти землеробства. Найвищу товарність має зернове господарство.

Зростає частка продажу фермерами сільськогосподарської продукції на ринку. За цим напрямом переважно реалізується продукція тваринництва. Основні види продукції землеробства – зерно, насіння соняшнику – реалізуються переважно державним заготівельним організаціям. Користь від цього фермерам у тому, що за виконання держзамовлення держава гарантує постачання паливно-мастильних матеріалів, добрив, насіння, інших матеріально-технічних ресурсів.

IV. Висновки

Проведений аналіз показав, що більшість фермерських господарств області є дрібно-товарними виробниками з низькою інтенсивністю землеробства й тваринництва, неспроможними реально конкурувати з державними та колективними сільськогосподарськими підприємствами. Вони поки що виробляють переважно продукцію екстенсивних сільськогосподарських культур, яка є економічно ефективнішою і менш трудомісткою. Така ситуація пояснюється дією ряду обставин: перекосом у ціноутворенні, низьким рівнем механізації виробничих процесів у тваринництві, плідівництві. У тваринництві дорого коштує будівництво приміщень, придбання худоби, а капіталовкладення мають порівняно тривалі строки окупності. Організація плідівництва потребує закладки садів, ягідників, виноградників, а фермер кілька років не буде одержувати прибутку.

Поряд з низькою часткою фермерів у загальному обсязі виробництва сільськогос-

подарської продукції зберігається надто низький рівень її товарності, зокрема молока, яєць, картоплі, овочів, плодів та ягід. Це означає, що фермерство області нині існує в зародковому стані, оскільки більшість господарств не досягла необхідного рівня товарного виробництва й певною мірою лишається на рівні натурального господарства.

Одна з проблем фермерських господарств – раціональна спеціалізація, якої в умовах відносно малих полів та нестачі універсальної техніки й засобів захисту рослин досягати надто складно. Прагнення ж вирощувати лише економічно вигідні сільгоспкультури (зернові, соняшник, баштанні) призводить до зниження їх урожаю при повторних посівах на тому самому полі. Водночас, введення багатопільних сівозмін потребує надмірного подрібнення і без того невеликих ділянок ріллі, що ускладнює використання техніки.

З огляду на це, в перспективі для підвищення конкурентоспроможності цієї форми господарювання більшу увагу потрібно звертати на концентрацію землекористування у фермерських господарствах, поглиблення спеціалізації на виробництві інтенсивної трудомісткої малофондомісткої продукції садівництва, ягідництва, виноградарства, овочівництва, деяких видів продукції тваринництва – м'яса птиці, кролів, звірівництва.

Список використаної літератури

1. Статистичний збірник. Фермерські господарства Запорізької області у 2005 році. – Запоріжжя : Головне управління статистики в Запорізькій області, 2006. – 66 с.
2. Статистичний збірник. Фермерські господарства Запорізької області у 2010 році. – Запоріжжя : Головне управління статистики в Запорізькій області, 2011. – 78 с.

Стаття надійшла до редакції 24.05.2012 р.

Мордвинов А.Г., Мордвинова И.А. Тенденции агропроизводственной деятельности фермерских хозяйств Запорожской области

В статье осуществлён анализ структуры посевных площадей урожаев сельскохозяйственных культур, производства и реализации растениеводческой и животноводческой продукции в фермерских хозяйствах Запорожской области. Проведено сравнение результатов их агропроизводственной деятельности с хозяйствами общественного сектора и личными крестьянскими хозяйствами. Обоснованы главные пути усиления фермерства в производстве сельскохозяйственной продукции.

Ключевые слова: фермерское хозяйство, агропроизводственная деятельность, урожайность, производство продукции, производственная специализация.

Mordvinov A., Mordvinova I. Trends in farming activities of farmers in Zaporizhia region

The analysis of the crop area and crop yields structure, the analysis of crop and livestock producing and sale in farms in Zaporizhia region is made. The results of their farming activities are compared to the public sector farms and individual farms. The basic ways of strengthening the role of farming in agricultural production are grounded.

Key words: farm, farming activity, yield, production, production specialization.